

Logo druhého **Mezinárodního eugenického kongresu**, 1921

Autor: Richard Lynn

V průběhu posledních sto let došlo k naprostému obratu v postoji veřejnosti k eugenice. Během prvních dvou třetin 20. století většina kapacit přírodních i společenských věd eugeniku podporovala. Ve Spojených státech patřili mezi zastánce eugeniky laureáti Nobelovy ceny Herman Muller, Linus Pauling, Joshua Lederberg a William Shockley i přední psychologové Edward Thorndike, Lewis Terman či William McDougall. Mezi stoupence se počítaly i četné prominentní osobnosti mimo vědecký svět: prezident Theodore Roosevelt, děkan Harvardu Charles Wilson, děkan Yaleu Irving Fisher, děkan univerzity Stanford David Starr Jordan a Oliver Wendel Holmes, soudce Nejvyššího soudu.

Eugenika se zkraje 20. století těšila široké podpoře i v evropském vědeckém společenství. V Británii to byli například filozof Bertrand Russell, genetikové Sir Ronald Fisher a Sir Julian Huxley; psychologové Charles Spearman a Sir Cyril Burt; ekonomové John Maynard Keynes a

Sir William Beveridge; fabiánští socialisté Sidney a Beatrice Webbovi; spisovatelé H. G. Wells a George Bernard Shaw a politici Arthur Balfour a Winston Churchill. Mezi nadšené francouzské zastánce eugeniky patřil Nobelovou cenou oceněný Alexis Carrell a své přívržence měla i ve Skandinávii a Německu. V průběhu 60. let se však karta pro eugeniku začala obracet. V roce 1969 přestala **Americká eugenická společnost** vydávat svůj časopis *Eugenický čtvrtletník* a nahradila jej *Sociální biologií* (v roce 2008 přejmenovaný na *Biodemography and Social Biology* – pozn. DP). Také eugenické společnosti v Británii i zbytku Evropy vstoupily do dobrovolné likvidace. Po roce 1970 pak sledujeme v zásadě univerzální odsouzení eugeniky.

Jak a proč k této ostré proměně vlastně došlo? A co přesně vůbec eugenika je? S termínem přišel roku 1883 britský společenský vědec sir Francis Galton, když tak nazval kvalitní rozmnožování (*good-breeding*) a ambice vylepšit genetickou kvalitu obyvatelstva v oblasti zdraví, inteligence a morálního charakteru. Pojem morálního charakteru podle něj označoval zákona dbalost, sebekázeň, silnou etiku práce a smysl pro společenské závazky. Eugenici se domnívali, že zdraví, inteligence jsou zčásti podmíněné geneticky a je tedy možné vylepšit tyto vlastnosti zvýšením počtu genů za ně zodpovědných nebo naopak snížením počtů genů zodpovědných za genetické nemoci, nízkou inteligenci a slabý morální charakter. Eugenikům první poloviny 20. století přišlo samozřejmé, že zdraví je lepší než nemoc, vysoká inteligence lepší než nízká a silný morální charakter je více žádoucí než ten slabý. Kdyby tak podle nich bylo možné zvýšit množství genů pro zdraví, inteligenci a silný morální charakter a snížit množství těch zodpovědných za nemoci, nízkou inteligenci a slabý morální charakter, bylo by žádoucí to udělat.

Galton a ostatní eugenikové měli i jiné důvody snažit se zavádět eugenická opatření. Uvědomovali si totiž, že v druhé polovině 19. století se začala genetická kvalita obyvatelstva hospodářsky vyspělých zemí snižovat. Důvod byl dvojitý: za prvé výdobytky na poli zdravotní péče a sociálního zabezpečení snížily úmrtnost lidí s genetickými nemocemi, lidí s nízkou inteligencí a slabým morálním charakterem natolik, že řada z těch, kteří by dříve umírali už v průběhu dětství, přežívala do dospělosti a měla vlastní potomstvo, kterému předávala své nežádoucí geny. Za druhé měli inteligentnější lidé s pevnějším morálním charakterem relativně méně dětí, následkem čehož se tyto jejich geny z populace postupně mizely. Hlavním důvodem této dysgenické plodnosti (*dysgenic fertility*), jak to bylo nazváno, byl vynález a komerční rozšíření moderního kondomu zkraje 70. let 19. století, díky němuž omezili inteligentnější lidé s pevnějším charakterem počet svých potomků účinněji než ti hloupější se slabším morálním charakterem.

Eugenici věřili, že kvalita civilizace se odvíjí od inteligence a morálního charakteru jejích obyvatel. Jestliže bude genetická kvalita dané populace setrvale klesat, dojde podle nich i k nevyhnutelnému úpadku civilizace. Někteří z nich, jako například sir Ronald Fisher, ve 20. a 30. letech profesor genetiky na Cambridgeské univerzitě, měli dokonce za to, že za soumrakem klasického Řecka a Říma zčásti stál i tento genetický úpadek vyvolaný nízkou porodností patricijských vrstev.

Eugenika byla současně rostoucím souborem vědeckého poznání i politickým programem.

Jejím vědeckým základem bylo po staletí úspěšně prováděné selektivní šlechtění zvířat a rostlin. Ve středověku vyšlechtili lidé větší a silnější koně, aby unesli vojáky v těžkém brnění. Ovce a dobytek byly vyšlechtěny pro vyšší hmotnost a libovější maso. Jako plod cíleného úsilí se také objevila různá psí plemena pro specifické účely, jako ovčáckí psi, chrti, retrívři atd. U závodních koní se cenila vyšší rychlost běhu. Šlechtěním lidé získali i kvalitnější ovoce a zeleninu. Moderní jahody v podobě, v jaké je známe dnes, byly vyšlechtěny v jedné londýnské zahradě v první dekádě 19. století.

Eugenické vědecké výzkumné programy sestávaly z demonstrace, že inteligence a morální charakter jsou významné činitele vědecké, kulturní a ekonomické úrovně a že tyto vlastnosti se v rodinách přenášejí z generace na generaci a že jsou částečně podmíněny geneticky. Nic z toho nebylo ještě v prvních desetiletích 20. století přesvědčivě prokázáno, v průběhu následujících let však pokrok v sociálních vědách a genetice pravdivost těchto tezí bez výjimky prokázal. Eugenika byla také aplikovanou vědou s programovými cíli, tj. uplatňovat u lidí podobné metody selektivní reprodukce, jaké byly po staletí s takovým úspěchem využívány ke šlechtění vylepšených odrůd zvířat a rostlin. Prakticky to znamenalo nalézt politicky schůdné postupy snížení počtu dětí u lidí, jejichž genetické vlastnosti byly pokládány za nežádoucí – tehdy se jim říkalo nezaslouženě chudí (*undeserving poor* /Alena Dvořáková v časopise *Souvislosti* 2/2015 termíny *deserving/undeserving* charakterizuje jako „...typický viktoriánskou distinkcí mezi chudými, kteří na své chudobě nenesou vinu a zasluhují pomoc [the deserving poor], a jejich protikladem [the undeserving poor]“ a jako jednu z možností českého překladu navrhuje označení „přízpusobiví/nepřízpusobiví“ – pozn. DP/), dnes nejnižší sociální třída. Takto vypadala negativní eugenika (*negative eugenics*), část jejíhož programu spočívala i ve zřízení klinik plánovaného rodičovství pro zajištění antikoncepce těm, kteří ji neproaktivovali.

Další – a kontroverznější – část tohoto programu sestávala ze sterilizace mentálně retardovaných a zločinců. Poprvé byl sterilizační program zaveden v americké Indianě roku 1907 a v následujících třech desetiletích přijali podobné kroky i napříč Spojenými státy, v Kanadě, Japonsku, a většině Evropy včetně Skandinávie, Francie a Německa. Oba tyto eugenické programy slavily v první polovině značné úspěchy. Povědomí o užívání antikoncepce se z vyšších a středních tříd rozšířilo postupně i mezi dělnictvo a nejnižší vrstvy. To na přelomu 19. a 20. století výrazně srazilo dysgenické trendy v reprodukci, i když s nimi samozřejmě úplně neskončovalo. V hospodářsky vyspělých zemích i většině zbytku světa totiž zůstává fertilita do jisté míry dysgenická. Úspěšné byly i sterilizační programy. Děti mentálně retardovaných bývají zpravidla také mentálně retardované, takže sterilizace větších počtů mentálně retardovaných nutně sníží množství dětí narozených s mentální retardací.

Druhým cílem eugeniků byla nalézt způsob, jak přesvědčit genetické elity, aby měly více dětí. Tato větev eugeniky se označuje jako pozitivní (*positive eugenics*) a její hlavní navrhovaná metoda spočívala ve finančních pobídkách, jež měly zajistit, aby tito z genetického hlediska kvalitnější lidé měli více dětí. V západních demokraciích se zavedení jakýchkoliv k tomuto cíli směřujících opatření ukázalo nemožným, a tak jedinou zemí, kde se něco takového alespoň s jistou mírou úspěchu skutečně podařilo uskutečnit, byl Singapur, jehož expremiér Lee Kuan Yew byl a zůstává přesvědčeným eugenikem.

Od 60. let se však eugenika na Západě dostávala do stále hlubší defenzivy, přestože v Číně nebo Singapuru zůstávaly pozice přesvědčených eugeniků pevné. V západních demokraciích čelila eugenika útokům z mnoha stran. Jinak rozumní genetikové tvrdili, že všechny geny jsou stejně hodnotné, že nemoc je právě tak dobrá jako zdraví – nebo možná i lepší, protože Beethoven by možná nesložil svá pozdní díla, kdyby netrpěl dědičnou formou hluchoty; prohlašovali, že inteligence a morální charakter nemají genetický původ, protože jsou plně určovány prostředím; a že v eugeniku věřil i Hitler, což prý dokazuje, že ta nutně vede do plynové komory. Dokonce se objevovala tvrzení, že eugenici nerozumějí genetice – kdyby jí totiž rozuměli, museli by si uvědomit neúčinnost eugenických programů, jelikož eugenika je pseudověda, podobně jako třeba astrologie. Vezmeme-li v potaz skutečnost, že většina nejpřednějších genetiků prvních dvou třetin 20. století s eugenikou souhlasila, je tvrzení o nepochopení genetiky eugeniky naprosto směšné – ostatně podobně jako všechna výše uvedená „obvinění.“ Ta však i přes to sebevědomě zaznívala a knížky, v nichž se objevovala, se na literárních stránkách časopisů, novin a žurnálů setkávaly s pozitivními recenzemi. Nikdo se totiž netroufl nesouhlasit ze strachu, aby sám nebyl označen za stoupence eugeniky.

Do konce 20. století odmítnutí eugeniky naprosto převládlo a dnes na počátku století 21. jsme se ocitli v dějinách vědy naprosto unikátní pozici. Čas od času totiž někteří vědci přicházejí s teoriemi, jež jsou v hlubokém rozporu se soudobým míněním, předními příklady budiž Galileova heliocentrická teorie oběhu planet a Darwinova evoluční teorie. Církev a mnoho dalších se stavěli tvrdě proti nim, odborníci je však poměrně rychle přijali, a tak se tyto teorie brzy staly součástí sumy všeobecně přijímaného poznání. Osud eugeniky byl však odlišný. Eugenici vytvořili sumu nezpochybnitelně správného poznání. Jejím ústředním bodem je teze, že ve většině zemí světa dochází u obyvatelstva ke genetickému zhoršování jeho zdraví, inteligence a morálního charakteru, že na tento trend je třeba upozornit a pokusit se jej zastavit a překonat. Přesto se o ničem z toho dnes v učebnicích genetiky, psychologie, demografie či sociologie ani v seriózních časopisech a studiích nemluví. Eugenika se stala pravdou, jež si netroufá vyslovit své jméno.

Přesto se však od 60. let navzdory odmítání klasické eugeniky začíná objevovat eugenika nová, která v následujících třech dekádách postupovala kupředu mílovými kroky. Na mysli mám pochopitelně eugeniku medicínské technologie. Třemi nejvýznamnějšími trendy na poli nové eugeniky jsou prenatální diagnostika genetických poruch plodu, oplodnění *in vitro* a genová terapie. Prenatální diagnóza a následná interrupce plodů s genetickými poruchami se začala rozvíjet spolu s **amniocentézou** a zprvu se využívala pro zjištění Downova syndromu. Později se přidaly i další metody prenatální diagnózy včetně ultrazvuku, **screening chromozomálních aberací** v mateřském séru, biopsie zárodku (**fetoskopie**) či **odběru choriových klků**. Už od 70. let ženy v USA i dalších ekonomicky vyspělých zemích podstupují tyto testy, v případě zjištění genetických abnormalit pak mají možnost těhotenství uměle ukončit.

Velká většina žen volí potrat geneticky postižených plodů, což mělo znatelný dopad na počty dětí narozených s genetickými poruchami. Rozdíl v počtů případů **anencefalie** (absence mozku), vrozeného zadního **rozštěpu páteře** i **Tay-Sachsovy choroby** (dříve známé jako amaurotická rodinná idiocie) byl obrovský a znatelné bylo i snížení počtů dětí narozených

s cystickou fibrózou, nejběžnější genetickou poruchou (na jednom genu) evropských etnických skupin. S dalším zlepšováním metod diagnostiky geneticky postižených plodů bude vliv prenatálních diagnóz zřejmě dále narůstat. Eugenický dopad měl tento pokrok vědy tím, že zmenšil objem genů zodpovědných za genetické poruchy v populaci.

Dalšími medicínskými technologiemi, které začínají mít eugenický účinek, jsou oplodnění *in vitro* a genová terapie. Eugenické užití *in vitro* oplodnění spočívá ve vypěstování většího počtu embryí, jejich následném genetickém otestování a použití těch, jež jsou prosté genetických poruch. Ostatní embrya jsou zničena. Eugenický rozměr genové terapie sestává z implantace nových zdravých genů, které převzou funkci těch poškozených.

Tyto technologie jsou dosud v plenkách, ale do budoucna je zřejmě čeká další rozvoj. V rámci oplodnění ve zkumavce bude zřejmě vyšší počet embryí testován nejen na možné genetické poruchy, ale také na genetické vlastnosti jako inteligence, osobnostní kvality, sportovní zdatnost a vzhled. Následně pak bude implantován ten zárodek, který bude matka považovat za nejlepší. S postupným rozvojem těchto technologií se dá předpokládat, že zprvu budou v plném rozsahu dostupné jen hrstce nejbohatších párů. To povede k ostřeji třídně rozdělené společnosti, kde bohaté páry využívající výběr embryí budou mít děti s podstatně vyšší inteligencí a lepšími charakterovými vlastnostmi než zbytek populace. Jelikož IQ a dobré osobnostní kvality jako silná pracovní etika, motivace, sebekázeň a atd. do značné míry ovlivňují úspěšnost při vzdělání i na trhu práce, děti bohatých rodičů počaté s využitím selekce embryí budou převyšovat své spolužáky a vyplní v podstatě veškerá místa na prestižnějších univerzitách i nejžádanější pracovní pozice.

Časem začne zřejmě stále více párů pomoci výběru embryí a dost možná také implantace genů vytvářet stále více geneticky nadřazených dětí. Těžko si však představit, že této praxe začne využívat celá populace. Někteří lidé budou vždy trvat na způsobu reprodukce stále více považovaném za staromódní. Z těch se stane genetická podtřída (*underclass*) nekvalifikovaných dělníků a nezaměstnatelných, což zvýrazní třídní nerovnost a napětí.

V ještě vzdálenější budoucnosti je třeba počítat s tím, že dojde k vytvoření úplně nových genů pro vyšší inteligenci a možná i pro jisté vlastnosti jako tvořivost, větší vytrvalost nebo posílení dlouhověkosti. Tak časem vznikne nový poddruh lidí schopný postavit se problémům přesahujícím naše současné schopnosti, např. osídlení jiných planet ještě předtím, než se naše Země stane neobyvatelnou a bude pohlcena Sluncem.

Tento vývoj bychom měli považovat za nevyhnutelný – jakmile se totiž jednou objeví technologie schopná posloužit lidským potřebám, dříve či později bez výjimky dochází k jejímu využití. 21. století se tak stane érou, v níž se lidé ujmou zodpovědnosti za svůj genetický osud, což jistě vstoupí do dějin jako jeden z největších počínů našeho druhu. Zapiše se do análů lidstva jako čas, kdy došlo k uskutečnění vizí eugeniků o vytvoření geneticky vylepšené rasy lidí, nikoliv však klasickými eugenickými metodami selektivní reprodukce, ale díky medicínské technologii.

Úvaha Richarda Lynna *Eugenics: Past, Present and Future* vyšla na stránkách časopisu *The*

Occidental Quarterly roč. 2 č. 1 (jaro 2002).